

TOSHKENT YARMARKASI TARIXIGA OID AYRIM MANBALAR TAHLILI

<https://doi.org/10.70728/a.series.v08.i03.135>

Rajabov Vohid Muhammad o'g'li

Ipak yo'li innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Anotatsiya. Ushbu maqola orqali Toshkent yarmarkalarining XIX-asr oxiri XX asr boshlaridagi tarixiy jarayonlardagi ro'li ta'kidlandi. Shuningdek, u mustamlaka ma'muriyati mahalliy iqtisodiyot va aholi hayot tarziga ta'sir ko'rsatish vositalaridan biri sifatida muhim rol o'ynagan. Shu bilan birga, asosan Rossiya imperiyasi davriga oid ba'zi manbalarni tahlil qilish orqali, Turkistonda hosil bo'lgan yaralarning turklarning iqtisodiy hayotiga ta'siri

Kalit so'zlar. Qurtilgan mevalar, kerosin, jun, paxta, charm, sanoat mahsulotlari, xomashyo, transport, qishloq xo'jaligi, shahar infratuzilmasi, omborlar, ustaxonalar

Annotation. Through this article it was tried to emphasize the role of Tashkent fairs in the historical processes of the late 19th - early 20th centuries. It also played an important role as one of the means by which the colonial administration could influence the local economy and the way of life of the population. At the same time, by analyzing some of the sources mainly related to the period of the Russian Empire, the influence of the wounds formed in Turkestan on the economic life of the Turkestan

Keywords. Dried fruit, kerosene, wool, cotton, leather, industrial products, raw materials, transport, agriculture, urban infrastructure, warehouses, workshops

Аннотация. В этой статье пытались подчеркнуть роль ташкентских ярмарок в исторических процессах конца XIX — начала XX века. Он также играл важную роль как один из средств, с помощью которых колониальная администрация могла влиять на местную экономику и образ жизни населения. В то же время, анализируя некоторые источники, главным образом относящиеся к периоду Российской империи, влияние ран, нанесённых в Туркестане, на экономическую жизнь Туркестана

Ключевые слова. Сухофрукты, керосин, шерсть, хлопок, кожа, промышленная продукция, сырье, транспорт, сельское хозяйство, городская инфраструктура, склады, мастерские

Kirish: Kaufmannning tahlillariga ko'ra, yarmarkalar nafaqat iqtisodiy faoliyatni tartibga soluvchi institut sifatida, balki mustamlaka ma'muriyatning mahalliy iqtisodiyot va aholi turmushiga ta'sir ko'rsatish vositalaridan biri sifatida ham muhim rol o'ynagan. Muallif yarmarka savdosini Turkiston o'lkasini Rossiya imperiyasining yagona iqtisodiy makoniga integratsiya qilishning amaliy mexanizmlaridan biri sifatida baholaydi [1.C.96-99.] Asarda ta'kidlanishicha, Toshkent yarmarkasi Turkistonda shakllangan mustamlaka iqtisodiy

tizimning tarkibiy qismi sifatida tashkil etilgan. Jumladan, mazkur yarmarka orqali mahalliy mahsulotlar – paxta, ipak, jun, charm va quruq mevalar Rossiya bozorlariga chiqarilgan bo‘lsa, ayni paytda Rossiyadan olib kelingan temir buyumlar, shakar, mato va kerosin kabi sanoat tovarlari mahalliy aholiga tarqatilgan [1.C.112-115.]. Bu jarayon Turkiston iqtisodiyotining xom ashyo yetkazib beruvchi hudud sifatida shakllanishida muhim omillardan biri bo‘lgan. Muallif yarmarkalarning yana bir muhim vazifasi sifatida ularning shaharlashuv va aholi joylashuvi jarayonlari bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Yarmarka tashkil etilgan hududlar atrofida yangi aholi yashash punktlari shakllangan, savdo rastalari, omborxonalar va hunarmandchilik ustaxonalari paydo bo‘lgan. Bu holat yarmarkalar nafaqat savdo nuqtasi, balki shahar infratuzilmasining rivojlanishiga turtki beruvchi iqtisodiy markaz vazifasini ham bajarganini ko‘rsatadi [1.C.134-137]

Shu nuqtai nazardan, Kaufman asarida keltirilgan statistik va faktologik ma'lumotlar Toshkent yarmarkasining iqtisodiy va demografik ahamiyatini o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Biroq mazkur tadqiqot mustamlaka ma'muriyat nuqtai nazaridan yozilganini hisobga olgan holda, undagi ma'lumotlarni boshqa manbalar bilan qiyosiy va tanqidiy tahlil qilish ilmiy jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Rossiya imperiyasi davrida yaratilgan tadqiqotlar orasida V.I. Masalskiyning «Turkestanskiy kray» asari Turkiston general-gubernatorligi iqtisodiyoti, aholi joylashuvi va savdo tizimini kompleks tarzda tahlil qiluvchi muhim manbalardan biri hisoblanadi. Muallif asarda o‘lkaning tabiiy resurslari, qishloq xo‘jaligi, transport aloqalari va shahar iqtisodiyoti bilan bir qatorda yarmarka savdosiga ham alohida e‘tibor qaratadi [2.C. 210-214]

Masalskiyning ta’kidlashicha, Toshkent yarmarkasi nafaqat iqtisodiy aloqalar markazi, balki shahar infratuzilmasi va savdogarlar tarkibi nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega bo‘lgan. Asarda yarmarka savdosida ishtirok etgan tovarlar tarkibi batafsil tasniflangan bo‘lib, bu ma'lumotlar Turkiston savdo tizimining tuzilishi va yo‘nalishlarini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Muallif ma'lumotlariga ko‘ra, yarmarkadagi tovarlar shartli ravishda bir necha guruhga ajratilgan. Birinchi guruhni mahalliy mahsulotlar tashkil etgan bo‘lib, ular qatoriga paxta, ipak, jun, charm va quruq mevalar kirgan. Ushbu mahsulotlar asosan mahalliy qishloq xo‘jaligi va hunarmandchilik ishlab chiqarishi natijasi bo‘lib, yarmarka savdosida muhim ulushni egallagan.

Ikkinchi guruhni Rossiyadan keltirilgan sanoat tovarlari tashkil etgan. Ular qatoriga temir buyumlar, shakar, turli xil matolar va kerosin kabi mahsulotlar kirgan bo‘lib, bu tovarlar mahalliy bozor ehtiyojini qondirish bilan birga Rossiya sanoat mahsulotlarining Turkiston bozoriga kirib kelish mexanizmlarini ham namoyon etgan.

Uchinchi guruhni tranzit tovarlar tashkil etgan. Xususan, Xitoydan keltirilgan choy, shuningdek, Farg‘ona vodiysi va Buxoro amirligidan keltirilgan ipak matolar yarmarka orqali boshqa bozorlarga yo‘naltirilgan [1.C. 245-253].

Bu holat Toshkent yarmarkasi nafaqat mahalliy va mintaqaviy savdo markazi, balki tranzit savdo tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida faoliyat ko‘rsatganini tasdiqlaydi. Masalskiy tomonidan keltirilgan statistik va faktologik ma'lumotlar Toshkent yarmarkasining Turkiston general-gubernatorligi iqtisodiy tizimidagi o‘rni va ahamiyatini yoritishda muhim manba

bo‘lib xizmat qiladi. Biroq mazkur asar imperiya davrida yozilgani sababli, ma'lumotlarni boshqa manbalar bilan qiyosiy va tanqidiy tahlil qilish ilmiy jihatdan maqsadga muvofiq hisoblanadi

Rossiya imperiyasi davrida yaratilgan tadqiqotlar qatorida V.P. Voshininning «Goroda Turkestana» asari Turkiston shaharlarining iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini tahlil qilishda muhim manbalardan biri hisoblanadi. Muallif asarida shahar iqtisodiyoti, savdo munosabatlari, aholi tarkibi va infratuzilma masalalarini kompleks tarzda o‘rganib, yarmarka savdosining shahar hayotidagi o‘rniga alohida e‘tibor qaratgan [3.C. 85-88]

V.Voshininning ta'kidlashicha, Toshkent yarmarkasi shahar iqtisodiy hayotining markaziy bo‘g‘inlaridan biri bo‘lib, u nafaqat savdo nuqtasi, balki shahar infratuzilmasi va aholi turmush tarziga ta'sir ko‘rsatuvchi muhim iqtisodiy institut sifatida faoliyat ko‘rsatgan. Muallif yarmarkaning ahamiyatini baholar ekan, uni shahar iqtisodiyotining ajralmas qismi sifatida tavsiflaydi. Yarmarka tashkil etilgan hudud atrofida yangi savdo rastalari, omborxonalar va hunarmandchilik ustaxonalari paydo bo‘lgan. Bu jarayon shaharning iqtisodiy rivojlanishiga turtki berib, aholi bandligi va daromad manbalarining ko‘payishiga xizmat qilgan. Shuningdek, yarmarka savdosining rivojlanishi transport aloqalari, bozor infratuzilmasi va xizmat ko‘rsatish sohasining kengayishiga ham ta'sir ko‘rsatgani ta'kidlanadi. Muallif Toshkent yarmarkasini shahar iqtisodiy hayotining integral qismi sifatida baholab, uning shahar infratuzilmasi va iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rnini statistik ma'lumotlar va kuzatishlar asosida yoritib beradi. Bu jihatdan Voshininning tadqiqoti Toshkent yarmarkasining shahar iqtisodiyoti va shaharlashuv jarayonlariga ta'sirini o‘rganishda muhim tarixiy manbalardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, mazkur asar imperiya davri tadqiqoti bo‘lgani sababli, undagi ma'lumotlarni tahlil qilishda manbashunoslik va tanqidiy yondashuvni qo‘llash maqsadga muvofiq hisoblanadi, chunki iqtisodiy jarayonlar ko‘p hollarda mustamlakachilik siyosati doirasida talqin qilingan.

Rossiya imperiyasi davrida Turkiston savdo tizimi va transport aloqalariga bag‘ishlangan tadkikotlar orasida А.И.Торговля и пути сообщения Туркестанского края » (1908) asari alohida ahamiyatga ega. Muallif asarida Turkiston o‘lkasidagi savdo munosabatlari, transport tarmoqlari va karvon yo‘llarining iqtisodiy ahamiyatini tahlil qilib, yarmarka savdosining mazkur tizimdagi o‘rniga ham to‘xtalib o‘tadi [11.C.5-9.] Toshkent yarmarkasi nafaqat tovar aylanmasi nuqtai nazaridan, balki logistika va transport aloqalari markazi sifatida ham muhim ahamiyatga ega bo‘lgan. Muallif yarmarkani savdo yo‘llari tutashgan hududda joylashgan muhim iqtisodiy nuqta sifatida baholab, uni Turkiston savdo tarmog‘ining muhim bo‘g‘ini sifatida tavsiflaydi. Masalan, 1871 yilgi yarmarka Toshkent shahrining yangi qismida tashkil etilgan bo‘lib, u orqali Rossiyadan keltirilgan sanoat tovarlari va mahalliy mahsulotlar karvon yo‘llari orqali nisbatan tez va samarali tarzda tarqatilgan. Bu holat yarmarkaning transport infratuzilmasi bilan uzviy bog‘liq holda faoliyat yuritganini ko‘rsatadi. Yarmarkadagi savdo aloqalari asosan Turkiston ichki savdo yo‘llari, Amudaryo va Sirdaryo bo‘yi transport yo‘nalishlari, shuningdek, Farg‘ona vodiysi va Buxoro amirligi hududlaridan keluvchi karvon yo‘llari orqali amalga oshirilgan. Bu holat Toshkent yarmarkasining mintaqalararo savdo munosabatlarini ta‘minlovchi muhim markaz sifatida

faoliyat ko‘rsatganini tasdiqlaydi. Shuningdek, asarda tranzit savdoning ahamiyatiga ham alohida e‘tibor qaratiladi. Xususan, Xitoydan olib kelingan choy va Farg‘ona vodiysida ishlab chiqarilgan ipak matolar Toshkent yarmarkasida yig‘ilib, Rossiya va boshqa mintaqaviy bozorlarga yo‘naltirilgani qayd etilgan. Bu ma‘lumotlar yarmarkalarning nafaqat mahalliy va mintaqaviy, balki tranzit savdo tizimida ham muhim o‘rin tutganini ko‘rsatadi [4.C.83-85]. Umuman olganda, Shaxnazarov asarida keltirilgan tahlillar Toshkent yarmarkasining transport va logistika tarmoqlari bilan integrasiyalashgan iqtisodiy institut sifatida faoliyatini ko‘rsatadi. Shu jihatdan mazkur tadqiqot yarmarkaning iqtisodiy geografiyasi va savdo aloqalari tizimini o‘rganishda muhim manbalardan biri hisoblanadi.

Rossiya imperiyasi davrida Turkiston o‘lkasi iqtisodiyoti va savdo munosabatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan muhim tadqiqotlar qatorida V.V. Zaorskaya va K.A. Aleksanderning “Торгово-промышленное развитие Средней Азии” asari alohida o‘rin tutadi. Mualliflar ushbu asarda Markaziy Osiyoda savdo va sanoat munosabatlarining shakllanishi, tovar aylanmasi tarkibi hamda shahar yarmarkalarining iqtisodiy ahamiyatini tahlil qilgan [5.C.3-7]

Toshkent yarmarkasi nafaqat mahalliy mahsulotlar uchun savdo markazi, balki Rossiya va mintaqaviy sanoat tovarlarining ustunligini namoyon etuvchi muhim iqtisodiy platforma sifatida faoliyat ko‘rsatgan. Mualliflar yarmarka savdosini tahlil qilish orqali Turkiston bozorlarining integrasion xususiyatini va Rossiya imperiyasi iqtisodiyotining mintaqadagi ta‘sirini ochib bergan [5.C.121-123]. Tadqiqotda keltirilishicha, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Toshkent yarmarkasi Turkiston general-gubernatorligi iqtisodiy hayotida muhim o‘rin egallagan savdo markazlaridan biri bo‘lgan. Yarmarkada mahalliy mahsulotlar, xususan paxta, jun, charm, quruq meva va ipak kabi qishloq xo‘jaligi va hunarmandchilik mahsulotlari faol sotilgan. Shu bilan birga, Rossiyadan olib kelingan sanoat tovarlari, jumladan temir buyumlar, shakar, mato va kerosin kabi mahsulotlar ham yarmarka savdosida keng tarqalgan. Mualliflar ma‘lumotlariga ko‘ra, sanoat mahsulotlari yarmarkadagi umumiy tovar aylanmasining 60-65 foizini tashkil etgan bo‘lib, bu holat Rossiya sanoat mahsulotlarining Turkiston bozorlarida ustun mavqega ega bo‘lganini va mintaqaning imperiya iqtisodiy tizimiga integrasiyalashuv jarayonini yaqqol namoyon qiladi. Umuman olganda, ular tomonidan keltirilgan ma‘lumotlar Toshkent yarmarkasining Turkiston general-gubernatorligi iqtisodiy tizimidagi o‘rnini, tovar aylanmasi tarkibini va savdo munosabatlarining yo‘nalishlarini tahlil qilishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, mazkur tadqiqot ham imperiya davri ilmiy an‘analari doirasida yaratilgan bo‘lib, undagi ma‘lumotlarni boshqa manbalar bilan qiyosiy va tanqidiy tahlil qilish ilmiy jihatdan muhim ahamiyatga ega [5.C. 112-115]. Shuningdek, Toshkent yarmarkasi shahar infratuzilmasining rivojlanishiga, savdo rastalari, omborxonalar, hunarmandchilik ustaxonalari va transport aloqalarining kengayishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatgan. Yarmarkaning tranzit savdodagi o‘rni esa uning nafaqat mahalliy va mintaqaviy, balki xalqaro savdo tizimidagi muhim bo‘g‘in bo‘lganini ko‘rsatadi. Xitoy, Farg‘ona vodiysi va Buxoro amirligidan kelgan mahsulotlarning Toshkent orqali boshqa bozorlarga yo‘naltirilishi bunga yaqqol misoldir.

Adabiyotlar tahlili. Tadqiqotchi olim N.A. Kiselyov savdo tizimini iqtisodiy-statistik tahlil asosida XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Toshkent yarmarkasi savdo aylanmasida paxta asosiy o‘rinni egallaganini, tovarlar asosan Rossiya sanoat markazlariga yo‘naltirilganini asoslagan. L.M. Epshteyn shahar iqtisodiyoti va savdo infratuzilmasi masalalarini tahlil qilingan. O‘zining tarixiy taxlillarida Toshkent shahri misolida yarmarkalar shaharlashuv jarayonlari, savdo infratuzilmasi va tadbirkorlik muhitining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatganini ta’kidlab, ularni shahar iqtisodiyoti rivojlanishining muhim omillaridan biri sifatida ekanligini ochib bergan. Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni keng qamrovda tahlil qilgan V.Ya.Lavrov yarmakalarni feodal munosabatlardan kapitalistik munosabatlarga o‘tish jarayonidagi muhim iqtisodiy institut sifatida baholagan. Kunning fikricha, yarmarka savdosi tovar-pul munosabatlarining rivojlanishi va savdo infratuzilmasining shakllanishiga turtki berganini ta’kidlaydi. Tarixchi olim Yu.G. Gollandning savdo tizimining evolyutsiyasi uzoq davrlar kesimida tahlil qilinib, yarmarkalar mintaqalararo iqtisodiy aloqalarni ta’minlovchi muhim mexanizm sifatida tavsiflagan. Turkiston shaharlari iqtisodiyotida savdo munosabatlarining o‘rni va ahamiyatini keng tarixiy kontekstda o‘rgangan. Mustaqillik davri tadqiqotchilari orasida A. Tog‘oyevaning ishlari ham alohida ahamiyatga ega. Uning tadqiqotlarida Turkiston shaharlarining ijtimoiy tarkibi, shahar muhiti va iqtisodiy hayotga ta’sir etgan omillar tahlil qilinib, savdo munosabatlari va shahar infratuzilmasining rivojlanishiga doir muhim mulohazalar bildirilgan. Turkiston o‘lkasining iqtisodiy tarixi bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan N. Normurodov ishlarida savdo munosabatlari, yarmarkalar va bozorlar faoliyati arxiv hujjatlari asosida tadqiq qilingan. Muallif empirik ma’lumotlarga tayanish shahar iqtisodiyoti tarixini ilmiy jihatdan asoslashda muhim o‘rin tutishini ta’kidlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot tarixiy-ilmiy yondashuv asosida olib borilib, unda manbashunoslik va tarixshunoslik tamoyillari keng qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Toshkent yarmarkasining shakllanishi, faoliyati va iqtisodiy ahamiyatini yoritishga qaratilgan yozma manbalar, statistik ma’lumotlar hamda ilmiy adabiyotlar kompleks tarzda o‘rganildi. Xususan, Rossiya imperiyasi davrida yaratilgan rasmiy hujjatlar va tadqiqot asarlari asosiy manbaviy baza sifatida tanlandi. Tadqiqotda tarixiylik va tizimlilik tamoyillari asos qilib olindi. Tarixiylik tamoyili orqali Toshkent yarmarkasining rivojlanishi aniq tarixiy sharoit va davr kontekstida tahlil qilindi. Tizimlilik yondashuvi esa yarmarkani Turkiston general-gubernatorligi iqtisodiy tizimining tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqish imkonini berdi. Bu orqali yarmarkaning savdo, transport, shahar infratuzilmasi va ijtimoiy hayot bilan o‘zaro bog‘liqligi aniqlashtirildi. Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tarixiy metoddan keng foydalanildi. Ushbu metod yordamida Toshkent yarmarkasining faoliyati boshqa yirik shahar yarmakalari bilan qiyoslanib, uning o‘ziga xos jihatlari va umumiy xususiyatlari aniqlandi. Shuningdek, statistik tahlil usuli orqali yarmarka savdosida muomalada bo‘lgan tovarlar tarkibi, ularning ulushi hamda savdo yo‘nalishlari o‘rganildi. Bu usul yarmarkaning iqtisodiy ko‘rsatkichlarini yanada aniqroq yoritish imkonini berdi. Manbashunoslik tahlili doirasida birlamchi va ikkilamchi manbalar tanqidiy ruhda ko‘rib chiqildi. Xususan, imperiya davrida yaratilgan manbalarning mualliflik pozitsiyasi,

ularning siyosiy va mafkuraviy yo'nalishi inobatga olinib, ma'lumotlar boshqa tarixiy manbalar bilan solishtirildi. Bu esa tadqiqot natijalarining ilmiy xolisligini ta'minlashga xizmat qildi. Shuningdek, tadqiqotda tavsifiy va analitik metodlar qo'llanilib, Toshkent yarmarkasining iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi o'rnini tizimli tarzda yoritildi. Olingan natijalarni umumlashtirishda induktiv va deduktiv usullardan foydalanildi. Mazkur metodologik yondashuvlar majmui tadqiqot mavzusini har tomonlama va chuqur o'rganish, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Tahlil natijalari va muhokamalar. Tadqiqot davomida Toshkent yarmarkasining XIX asr oxiri – XX asr boshlarida iqtisodiy, ijtimoiy hamda hududiy rivojlanish jarayonlaridagi o'rnini kompleks tarzda tahlil qilindi. Manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, Toshkent yarmarkasi nafaqat savdo munosabatlarini amalga oshirish maydoni sifatida, balki Turkiston o'lkasining mustamlaka iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvida muhim iqtisodiy institut sifatida faoliyat ko'rsatgan. Olingan natijalarga ko'ra, yarmarka savdosi orqali mahalliy qishloq xo'jaligi va hunarmandchilik mahsulotlari - paxta, ipak, jun, charm va quruq mevalar Rossiya bozorlariga yo'naltirilgan. Ayni paytda Rossiyadan keltirilgan sanoat mahsulotlari mahalliy bozorlarni to'ldirib, aholi iste'mol madaniyati va turmush tarziga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Bu holat Turkiston iqtisodiyotining xom ashyo yetkazib beruvchi hudud sifatida shakllanish jarayonini tezlashtirganini ko'rsatadi. Tahlil jarayonida yarmarkaning shahar iqtisodiyoti va shaharlashuv jarayonlari bilan uzviy bog'liq ekani aniqlandi. Yarmarka faoliyati natijasida savdo infratuzilmasi rivojlanib, omborxonalar, ustaxonalar va savdo rastalari vujudga kelgan. Bu esa aholi bandligining oshishiga, yangi iqtisodiy munosabatlarning shakllanishiga hamda shahar hududining kengayishiga xizmat qilgan. Shu nuqtayi nazardan, Toshkent yarmarkasi shahar iqtisodiy hayotining markaziy bo'g'inlaridan biriga aylangan. Muhokama jarayonida ma'lum bo'ldiki, manbalarda keltirilgan ma'lumotlar asosan imperiya ma'muriyati nuqtayi nazaridan yoritilgan. Bu esa yarmarka savdosining ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini to'liq aks ettirmasligi mumkin. Shu sababli tadqiqotda mazkur ma'lumotlarga tanqidiy yondashuv qo'llanilib, ularni qiyosiy tahlil qilishga alohida e'tibor qaratildi. Natijada yarmarkaning faoliyati mahalliy iqtisodiy manfaatlar bilan bir qatorda mustamlakachilik siyosati doirasida shakllanganligi aniqlandi. Shuningdek, tahlil natijalari Toshkent yarmarkasining mintaqalararo va tranzit savdoda tutgan o'rnini ham yaqqol namoyon etdi. Turli hududlardan keltirilgan tovarlarning aynan Toshkent orqali taqsimlanishi yarmarkaning logistika va transport tizimi bilan uzviy bog'liq holda faoliyat ko'rsatganini ko'rsatadi. Bu holat uni nafaqat mahalliy, balki mintaqaviy savdo markazi sifatida ham tavsiflash imkonini beradi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari Toshkent yarmarkasining Turkiston general-gubernatorligi iqtisodiy tizimida muhim o'rin egallaganini tasdiqlaydi. Olingan xulosalar mazkur mavzuni yanada chuqurroq o'rganish, yangi manbalarni ilmiy muomalaga kiritish hamda mustamlaka davri iqtisodiy jarayonlarini xolis baholash uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Toshkent yarmarkasi Turkiston o'lkasining iqtisodiy hayotida muhim o'rin egallagan bo'lib, u nafaqat savdo munosabatlarining markazi, balki mustamlaka iqtisodiy siyosatini amalga oshirishning samarali vositalaridan biri sifatida faoliyat yuritgan. Tahlil qilingan manbalar asosida aytish

mumkinki, yarmarka orqali mahalliy xomashyo va qishloq xo‘jaligi mahsulotlari Rossiya bozorlariga chiqarilgan, buning evaziga esa imperiya sanoat mahsulotlari Turkiston bozorlariga keng kirib kelgan. Bu jarayon Turkiston iqtisodiyotining xomashyo etkazib beruvchi hudud sifatida shakllanishiga xizmat qilgan.

Maqolada foydalanilgan Rossiya imperiyasi davrida yaratilgan manbalar Toshkent yarmarkasining iqtisodiy ahamiyatini ochib berishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qilsa-da, ularning aksariyati mustamlakachilik ma‘muriyati manfaatlari nuqtai nazaridan yozilganini inobatga olish zarur. Shu sababli mazkur manbalarni qiyosiy va tanqidiy tahlil qilish, mahalliy hamda keyingi davr tadqiqotlari bilan uyg‘un holda o‘rganish ilmiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, Toshkent yarmarkasi Turkistonning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti, shaharsozlik jarayonlari va mustamlaka davri savdo tizimini tadqiq etishda muhim tarixiy hodisa sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati

1. Кауфман А.А. Переселение и колонизация в Туркестанском крае- СПб., 1905.
2. Масальский В.И. *Туркестанский край*. – СПб
3. Воцинин В.П. Города Туркестана. – СПб., 1912.
4. Киселёв Н.А. Торговля Средней Азии в XIX – начале XX вв. – М., 1964
5. Заорская В.В., Александер К.А. Торгово-промышленное развитие Средней Азии. – СПб., 1914
6. Голанд Ю.Г. Экономическая история Средней Азии. – Ташкент, 1985. – С.
7. Маев Н.А. Туркестанская выставка 1886 года. – Ташкент, 1886. – С. 5–9.
8. Пороховский. Описание сортов самаркандского винограда (кўлёзма). – Тошкент, 1880-йиллар. – Б.
9. Юферев В.И. Экономическое положение Туркестана. – СПб., 1905.
10. Семёнов-Тян-Шанский П.П. География и статистика Туркестана. – СПб., 1898.
11. Шахназаров А.И. Торговля и пути сообщения Туркестанского края. – СПб., 1908.